

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію **Одрехівського Романа Васильовича**

«Мистецтво різьблення по дереву в Галичині як феномен сакральної культури України (XIX – перша третина XX століття)»,

представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури

Українська сакральна культура, яка має тисячолітню історію і складає серцевину художньої культури нашого народу, впродовж XX ст. в умовах тоталітарного радянського атеїстичного режиму зазнала нищівного удару. Її глибинне вивчення і відродження пов'язані із здобуттям незалежності України, усвідомленням українцями своєї національної і культурної ідентичності, прагненням зайняти активну позицію у діалозі культур. Тому актуальність дисертації п. Р. В. Одрехівського, яка присвячена мистецтву різьблення по дереву в Галичині як феномену сакральної культури України (XIX – перша третина XX століття), не викликає сумніву. Культура та мистецтво українців Галичини завжди були особливими, різноплановими і, значною мірою, традиційними. Особливої значущості набуває проблема мистецтва різьблення в наш час, коли відроджується інтерес до духовних знань та історичних надбань предків, коли триває масове будівництво нових та реставрація старих храмів.

Дисертаційна робота п. Р. В. Одрехівського тісно пов'язана із програмою наукових досліджень Львівської національної академії мистецтв (виконувалася в контексті теми «Формування національно-самобутніх особливостей сакрального мистецтва Львівщини» (2006–2008 рр., № держреєстрації 0106U00376) та НАКККіМ (в рамках комплексної теми «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (реєстр. № 115U001572).

Дисертант ставить собі за мету висвітлити художні особливості розвитку мистецтва різьблення в Галичині XIX – першої третини XX ст. та визначити його художні особливості як феномену сакральної культури, а також розв'язати нову, важливу для подальшого розвитку галузі мистецтвознавства *наукову*

проблеми, яка полягає в тому, що вперше в українському науковому дискурсі охоплено питання розвитку різьблення в контексті еволюції української сакральної культури (с. 24 дис.).

Хоч існує достатній корпус мистецтвознавчих праць з означеної проблематики, однак багато аспектів дослідження культури і мистецтва, зокрема, різьблення регіону ХІХ – першої третини ХХ століть були вивчені, як підкреслює автор «тенденційно за вимогами радянського часу» (с. 2 автореф.), що потребує нового комплексного вивчення проблеми.

Визначення категоріального апарату дисертації, зокрема об'єкта та предмета роботи, що зумовлені намаганням розглянути мистецтво різьблення по дереву в Галичині ХІХ – першої третини ХХ ст. як феномен сакральної культури України, врівноважується формулюванням мети дисертації, що дозволяє конкретизувати головні *завдання дослідження*: простежити взаємозв'язок соціокультурних процесів у контексті еволюції культурного простору із розвитком мистецтва різьблення Галичини у ХІХ – першій третині ХХ ст.; виявити стильові пошуки періоду ХІХ – початку ХХ ст. як прояв української самобутності у художній сфері; розробити типологію різьблених предметів богослужбового призначення у культурологічному аспекті та з'ясувати їхню роль у формуванні національно-культурних особливостей літургійного простору українців Галичини; показати світоглядні засади майстрів церковного різьблення у Галичині ХІХ – першої третини ХХ ст.; встановити авторство низки різьблених творів визначеного періоду, увести їх до наукового обігу, а також акцентувати увагу на проблемі збереження, реставрації та ролі сакральних різьблених виробів в українській художній культурі; висвітлити сюжетне різноманіття творів обрядового різьблення Галичини у контексті світоглядних засад творчості майстрів різьблення регіону аналізованого часового періоду; підготувати теоретичні засади для формулювання конкретних практичних рекомендацій на основі результатів проведеної роботи для сучасних теоретичних і практичних розробок у галузі дослідження значення різьблення у сакральній культурі України, а також діяльності реставраторів у Галичині.

Зазначені дослідницькі позиції зумовлюють як актуальність загального шляху дослідження, так і його *комплексний методологічний характер*, який передбачає: підходи (поліметодологічний, мистецтвознавчий та культурологічний) та методи (загальнонауковий аналітичний, порівняльно-історичний, культурологічний, історико-культурний, формально-хронологічний, історико-генезисний, герменевтики та семіотики, системний комплексний та теоретичного узагальнення). Загалом, методи дослідження ґрунтуються на загальних принципах: системності, достовірності, історизму та логічності, а використання поліметодологічного підходу дало можливість вибудувати картину розвитку мистецтва різьблення та його значення у сакральній культурі Галичини охоплюваного періоду.

Міцні джерелознавчі засади дисертації п. Р. В. Одрехівського підтверджені 377-ми позиціями у списку використаних джерел та літератури. Головним тут є надійний вибір праць видатних українських учених, в т. ч. діаспори, з історії України, її культури та освіти; з філософії культури; з історії українського сакрального мистецтва; з духовно-релігійної культури; із взаємозв'язків поміж історичними формами культури та мистецтва; історії українського мистецтвознавства та художньої освіти в Україні; з історії декоративно-прикладного мистецтва; із дослідження різьблення в історії сакрального мистецтва; з питань значення орнаментально-композиційних структур у мистецтві; з архітектурно-культурологічних та мистецтвознавчо-культурологічних проблем; із символіки в українській культурі та мистецтві; з питань відродження української культури і мистецтва; з національних особливостей релігійної свідомості українців та інших авторів. У своєму дослідженні п. Р. В. Одрехівський активно спирається на ці роботи, що робить її дискурсивний напрям цілісним та визначальним.

Початок розвитку цього напрямку утворює *перший розділ дисертації*, присвячений теоретико-методологічній базі дослідження. В ньому здійснено огляд літератури та інших джерел. З'ясовується сучасний стан і ступінь вивчення теми, обґрунтовано джерельну базу дослідження.

Оглядаючи історіографію проблеми (1.1.) п. Р. В. Одрехівський звертається до праць провідних українських істориків (М. Грушевського, Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, М. Брайчевського, Ю. Гошка), в яких розглядалися питання загальнослов'янського, а подекуди й конкретно галицького художнього різьблення; українських мистецтвознавців ХХ ст. (К. Широцького, В. Щербаківського, Д. Щербаківського, В. Січинського, М. Драгана, В. Свенціцької, В. Любченка, П. Жолтовського, В. Овсійчука, М. Станкевича, Б. Тимківа, М. Моздира та ін.), науковців із діаспори (С. Шаха, С. Гординського, В. Кармазіна-Каковського та ін.). Історіографічний огляд літератури столітнього періоду, здійснений дисертантом, засвідчив, що за цей період в українських наукових працях не з'явилося жодної комплексної праці з дослідження художнього різьблення по дереву в Галичині ХІХ – першої третини ХХ століть як феномену сакральної культури України.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» п. Р. В. Одрехівський аналізує документальні джерела, що послужили основою роботи, та польові матеріали автора. Автор поділяє джерела дослідження за видовою ознакою на кілька груп: 1. Документальні джерела (актові, ділові тощо); 2. Оповідні (історичні, наукові, навчальні та ін.); 3. Науково-популярні; 4. Довідкові видання. Слід відзначити, що вагомою складовою джерельної бази роботи стали *матеріали власних комплексних мистецтвознавчих експедиційних досліджень*, зібрані автором упродовж 1991–2004 років у різних районах Галичини. Автор обстежив особисто більше 100 церковних споруд та прилеглих цвинтарів на території Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, а також Підкарпатського та Малопольського воєводств Республіки Польща. До польових матеріалів залучені дані з музейних і приватних збірок, церковних і родинних архівів, а також література з державних та приватних бібліотек в Україні та за кордоном.

Джерельну базу дослідження збагачують світлини, рисунки та ілюстрації, наведені у додатках (111 рисунків), виконані дисертантом особисто. Уся фотозйомка здійснена автором безпосередньо на об'єктах. Зарисовки виконані або в польових умовах, або на базі зібраного теренового матеріалу. Більшість

об'єктів, зображених на ілюстраціях, уведені у науковий обіг вперше. Саме збір теренового матеріалу безпосередньо на об'єктах і є *основою джерельної бази* дослідження, оскільки власне на цьому ґрунті були сплановані п. Р. В. Одрехівським основні напрями та завдання дослідження, вдало доповнені іншими джерелами.

Дисертант у підрозділі 1.3 «*Сутність конфесійної структури сакральної культури в Галичині*» стверджує, що домінуючою серед українців Галичини охоплюваного періоду була греко-католицька конфесія. Власне на засадах цієї конфесії і будувався базис сакральної культури українців регіону.

Логічна обґрунтованість, коректність вживання провідних категорій, їх повна залученість до магістрального теоретичного напрямку роботи надає їй послідовності та теоретико-методичної виваженості.

У *другому розділі*, який складається з трьох підрозділів, п. Р. В. Одрехівським розкрито соціокультурні процеси в Галичині у ХІХ – першій третині ХХ століття та їх вплив на розвиток мистецтва різьблення по дереву. Дисертант з'ясовує історичну ситуацію, в якій відбувався розвиток культури в цілому і декоративного різьблення регіону зокрема, обґрунтовується вибір напрямку досліджень, розглянуто чинники, що впливали на розвиток мистецтва та культури в Галичині.

Розглянувши розвиток різьблення по дереву в контексті еволюції культурного простору Галичини (2.1.), п. Р. В. Одрехівський переконливо доводить, що це «багатоплановий процес взаємодії синтезу різних видів художньої діяльності із формуванням образних систем у духовному житті українського етносу. Це дозволило українському сакральному мистецтву зайняти належне місце у європейському та світовому культурному процесі» (с. 115 дис.).

У підрозділі 2.2 п. Р. В. Одрехівський простежує особливості історико-культурного процесу в Галичині, зокрема реформи австрійської влади, та його позитивний вплив на розвиток різьблення по дереву в краю. Фактично, період на межі ХІХ і ХХ ст. став апогеєм у розвитку ремесел, у тому числі художнього різьблення по дереву.

У підрозділі 2.3 дисертантом досліджено прояви національної ідеї у розвитку художнього різьблення (період українського культурного відродження в Галичині: кінець ХІХ – перша третина ХХ століть), проаналізовано відповідний історичний період як апогей у популяризації національної ідеї та розвитку мистецтв. Цьому сприяли ряд чинників: відкриття різьбярських шкіл, у яких навчали традиційних технік гуцульського, лемківського, яворівського різьблення тощо, діяльність різноманітних товариств ремісників, активізація художнього життя, виставкової справи та діяльності інтелігенції.

У *третьому розділі* дисертації п. Р. В. Одрехівський досліджує іконостасне різьблення ХІХ – першої третини ХХ століття в контексті культурно-історичного розвитку українського етносу в Галичині. Показано ідейно-естетичні пошуки та стильові напрями епохи стосовно культури, зокрема художньої образності церковних іконостасів.

У підрозділі 3.1 «Наслідування історичних стилів як характерна особливість іконостасного різьблення» дисертант аналізує стилеві особливості мистецтва різьблення в Галичині охопюваного періоду: бароко, рококо, класицизму, класичні неостильові (неорококо, неокласицизму), окремі елементи готичного стилю.

Досліджуючи орнаментально-композиційні структури традиційного народного мистецтва в іконостасному різьбленні Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ століття (3.2.), п. Р. В. Одрехівський доводить, що в означений період поруч з наслідуванням історичних стилів у декоративному різьбленні іконостасів Галичини щораз частіше з'являються твори, в образному вирішенні яких помітний взаємозв'язок із народним мистецтвом, фольклорними традиціями сакральної культури українців.

Підсумовуючи розділ, п. Р. В. Одрехівський приходить до важливого висновку про те, що «навіть оперуючи неостілями, майстри галицького декоративного різьблення прагнули ввести елементи національно-культурної ідентичності, чи то наслідували точне відтворення характерних національних стилів, як українське бароко, чи то вводили поліхромне покриття, наприклад, із

імітацією вишивки, чи то впроваджували у різьблення мотиви, запозичені із українського середньовічного карбування по металу. Таким чином, фіксуємо оригінальні способи проявів української національної ідентичності у художній сфері. Розглянуті вироби, безперечно, також є свідченням феноменальності художньої культури галицьких українців» (с.191 дис.).

У *четвертому розділі* п. Р. В. Одрехівський пропонує власну типологію різьблених виробів церковного призначення як художньо-естетичного феномену сакральної культури України, та характеризує їх вплив на літургійне поле. Основою типології для автора стали функціональні, конструктивні особливості сакральних предметів та культурологічний аспект їхнього значення у літургійному просторі. Із цієї точки зору розвиток різьбленого декору предметів церковного призначення, як і іконостасів, п. Р. В. Одрехівський розмежовує на дві течії: 1) розвиток у руслі наслідування історичних стилів; 2) використання орнаментально-композиційних структур традиційного народного мистецтва. До типологічних груп різьблених предметів церковного призначення дисертант відносить: кіоти, напрестольні кивоти, функціональні площини для богослужбового вжитку, меблі для сидіння, світильники, різьблені хрести й фігуративну пластику, деякі інші культові предмети богослужбового призначення.

Підсумовуючи розділ, п. Р. В. Одрехівський узагальнює, що різьбленим виробам церковного призначення «притаманне велике аксіологічне значення, адже вони декларували національні культурно-релігійні цінності українського народу» (с. 334 дис.).

У *п'ятому розділі* «Мистецькі особливості культового різьблення Галичини у контексті розвитку сакральної культури України» п. Р. В. Одрехівський стверджує, що основою розвитку церковного різьблення в регіоні є давні традиції народного мистецтва, обумовлені конфесійними приписами. Акцентується увага на тому, що мистецькі традиції художнього різьблення Галичини – складова української національної культури. Доведено, що низка орнаментальних мотивів декоративного різьблення в Галичині має глибокі корені.

Вірогідність та достовірність результатів представленого дослідження

забезпечується використанням комплексу методологічних підходів та методів.

Чіткі висновки завершують дисертаційний виклад, пропонуючи категоризацію ведучих понять та підтвердження основних теоретичних положень щодо дослідження. Впевнене професійне знання досліджуваної проблеми забезпечує високу міру довіри до наукових висновків п. Р. В. Одрехівського.

Наукову новизну дослідження визначає мета та предмет дослідження, комплекс поставлених для вирішення дослідницьких завдань. Відтак у дисертації п. Р. В. Одрехівський *уперше* із застосуванням комплексу спеціальних наукових методів мистецтвознавства висвітлив художні особливості різьблення в західноукраїнському регіоні (на матеріалах історико-етнографічного ареалу Галичини) як феномену національної й регіональної духовної та матеріальної культури. При цьому здобувачем: обґрунтовано авторську періодизацію розвитку історичних стилів у різьбленні Галичини ХІХ – першої третини ХХ ст. у загальноукраїнському культурному процесі; здійснено типологізацію джерел із дослідження наукової проблеми дисертації, розроблено міждисциплінарний комплекс методів наукового дослідження; з'ясовано значення орнаментально-композиційних структур традиційного народного мистецтва у формуванні національно-культурних особливостей інтер'єрів церков Галичини означеного періоду; доведено історико-культурну тяглість змістовного наповнення символіки орнаментики різьблення в Галичині та її семантичного значення; встановлено синкретичність художнього різьблення по дереву в Галичині як мистецько-релігійного явища та феномена української сакральної культури; осмислено тогочасне церковне різьблення у контексті історико-культурних особливостей, формування, динаміки, еволюції та функціонування культурного простору українців Галичини; досліджено світоглядні засади ремесел цього часового періоду в контексті християнського віросповідання українців Галичини.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки і окремі положення дисертації можуть бути в подальшому використані для написання синтетичних праць з історії українського мистецтва,

при викладанні курсів з теорії та історії української культури, етики, теологічних дисциплін, а також для наукових розробок у галузі споріднених гуманітарних знань (етнографія, народознавство, філософія, соціологія тощо). Дослідження мистецтва різьблення регіону має сприяти поступовому відродженню галузі, поновленню спеціалізації у художній освіті. Матеріал дисертації, її основні положення, висновки та рекомендації можуть використовуватися під час проведення робіт із реставрації та консервації пам'яток сакрального мистецтва, у питаннях збереження мистецької спадщини, а також у творчій діяльності майстрів із виготовлення предметів церковного вжитку.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали роботи впроваджені автором у навчальний процес Національного лісотехнічного університету України та Львівського державного аграрного університету.

Необхідно позитивно оцінити і ступінь апробації ідей дисертаційної роботи. Основні положення та висновки дисертації викладено у 53 публікаціях, зокрема: одноосібній монографії, що містить базові положення та результати дослідження; монографічній розвідці, де розглянуто і окремі проблемні питання дисертації; навчальному посібнику; 50 публікаціях (з них – 24 статті у наукових фахових виданнях України, 3 – у фахових виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз даних, 4 – в іноземних періодичних виданнях, а також публікації в інших виданнях та збірниках матеріалів конференцій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації). Загальна кількість публікацій та відомостей про апробацію свідчить про належне інформування науковців та громадськості про матеріали роботи та основні її положення. Окремо відзначимо, що додатки до дисертації містять більше 100 рисунків, які віддзеркалюють авторський дослідницький доробок. Адже, як стверджено у дослідженні, усі світлини та малюнки виконані автором особисто.

Вагомість інноваційних ідей дисертації п. Р. В. Одрехівського та їх практична значущість для українського соціуму провокує до *зауважень та запитань*.

1. *Зауваження щодо оформлення дисертації.* Згідно наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» у розділах дисертації має бути зроблено посилання на всі наукові праці здобувача, наведені в анотації та списку праць. На жаль, у висновках розділів п. Р. В. Одрехівський не вказує, які положення розділу розкриті у власних працях.

Списки публікацій за темою дисертації, які наведені після анотацій, у списку використаної літератури та додатку, відрізняються кількісно, тобто не є ідентичними.

Бібліографічний опис списку використаних джерел у дисертації, згідно цього ж наказу МОН України, може оформлятися здобувачем наукового ступеня за його вибором з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» або одним зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій. У рецензованій дисертації бібліографічний опис має відхилення від рекомендованих стандартів.

2. Розглядаючи роботу в культурно-світоглядному вимірі, хотілось би в дослідженні бачити більше уваги автора до символіки сюжетів сакрального різьблення, яка дозволила б робити певні висновки щодо світоглядних засад майстрів різьблення, адже все сакральне мистецтво ґрунтується на відповідних канонах, сюжетах і символах.

3. У третьому розділі автор надто довільно трактує назви історичних стилів у декоративному різьбленні іконостасів під терміном «неостилі», адже поруч відбувалися тенденції наслідування у еkleктичній трансформації конкретних історичних стилів, як: готичного, барокового тощо.

4. Поза увагою дослідника залишилися роботи Костя Шонк-Русича «Дерев'яна різьба в Україні» (Нью-Йорк, 1982) та «Дереворізьба» (Нью-Йорк, 1968), Д. Гобермана «Мистецтво гуцулів» (Москва, 1980), в яких подано багатий ілюстративний ряд сакральних різьблених творів, означена їх орнаментика.

5. У науковій новизні дисертації зазначено, що автором «виявлено тенденції проявів національної ідентичності у розвитку декоративного різьблення у період підйому культурного відродження українців у Галичині кінця XIX – початку XX ст.» (с. 30 дис.), однак у тексті дисертації автор не уточнює трактування ним терміну «національна ідентичність», не прояснює її проявів у розвитку декоративного різьблення, та і в списку використаних джерел немає жодної праці, на яку п. Р. В. Одрехівський спирається для обґрунтування своєї позиції.

6. Для філософського осмислення проблеми сакрального, яка, на наш погляд, не отримала достатнього висвітлення в дисертації п. Р. В. Одрехівського, варто було використати дослідження Володимира Шелюто «Проблема сакрального в естетичному процесі» (2010), глибше опрацювати праці доктора мистецтвознавства, професора Володимира Личковаха, в яких наголошено, що поняття сакрального ширше за змістом, ніж суто релігійне. Сакральне та релігійне відмінні за своїми засадами та формою. Сакральне базується на архетипових основах, тоді як релігійне пов'язано з певною ідеологією.

Звідси витікає запитання до дисертанта:

1. Оскільки у роботі терміни «сакральний» та «сакральна культура», які є провідними категоріями дослідження, не отримали чіткого теоретичного обґрунтування, тому закономірно виникає запитання: «Як автор трактує означені терміни в контексті порушеної проблеми?».

ВИСНОВОК. У цілому, треба погодитись з тим, що рецензована дисертація «Мистецтво різьблення по дереву в Галичині як феномен сакральної культури України (XIX – перша третина XX століття)» п. Р. В. Одрехівського є своєчасним мистецтвознавчим дослідженням, у якому представлені перспективні напрями вивчення української духовної культури, зібраний та систематизований важливий дискурсивний та фактичний матеріал, запроваджені актуальні виміри вивчення сакрального мистецтва. Дисертація п. Р. В. Одрехівського не тільки демонструє ретельне опрацювання здобувачем обраної теми, логічне мислення, здібність до

аналітичного структурування відповідних висновків, але й засвідчує його високу наукову зрілість.

Таким чином, приходимо до обґрунтованого висновку, що дисертація Одрехівського Романа Васильовича «Мистецтво різьблення по дереву в Галичині як феномен сакральної культури України (XIX – перша третина XX століття)» цілком відповідає вимогам МОН України щодо предметного змісту та методологічної значущості дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство). Автореферат дисертації «Мистецтво різьблення по дереву в Галичині як феномен сакральної культури України (XIX – перша третина XX століття)» та публікації за її темою повною мірою віддзеркалюють зміст дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації – ідентичні.

Отже, Одрехівський Роман Васильович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство).

Офіційний опонент

доктор мистецтвознавства,

професор кафедри

методики музичного виховання та диригування

ДВНЗ «Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника»,

заслужений працівник культури України

Г. В. Карась